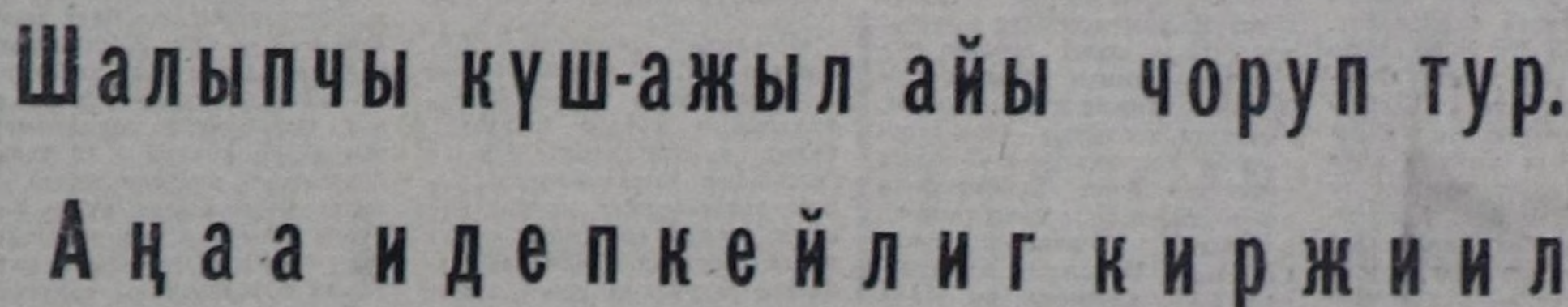

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 3 көп

Р е н о р т а ж

А. БЕГЗИН-ООЛ.
ЧУРУКТАРДА: сизге кесті
рикчи Ч. Хомушку; звенод
пресстекчи В. Саая.
В. МОНГУШТУҢ фотоаппа-
раты.

Н Е М Е Й Б Е Л Е Т К Э Э Р

Стая Монгуш, Семдер Монгуш болгаш оон-даа өскөлөр эки ажилдан туурар.

Ук эвено 205 гектарда тараа культураларын суггарып, ажал чыглаан. Гектар бүрүндөн-не 15 центнерден эвээш өвөс дүжүттү элчын олоо планнада.

М. САГДЫ

ДУЗАЛАЖЫП КИРИПКЕН

Автоурук техникуму
сургуульда Биш-Хем район
мун ажил-агийтерийн да
тажик, ажилдан кирипк
«Кызыл таралчы» совхозт
шадеринде ситен бөриинде
силос салырында, погаз, кар
тофель ажал алырында б
сургуул, «Саян», «Өвөк» со
хозтарда база хей кижи ажил
дан турар.

Кооперация учиништерин
сургуульда Каа-Хемин «Ле
ничин орукта» мекинция уч
лишенин ССР-нун 50 ми
ты аттыг совхозта картофел
ажалдазында, мал мекин
бетекелинде дузалайыж ки
рипкен.

Н. ООРЖАК

КИЖИ БҮРҮЗҮН КИИРИШТИРЕР

ринин бригада керээз бай-
хуулаагүй тултан багцаагүй
бага багай эвэс хөгжүүлэл
дэг болган.

Оюун-биче чөлөөлөхүр
арьдаа мал чөмийн бөтөлгө
дөдө чөтөснөр бай. Районхуу
чангыс-даа ажил-гүйн шил
бөтөлөг албан, палычын
ийнц план-дэвэснэр "Тээ-
лэ", "Хай-Тал" совхозтар ку-
сэтгэв. Ажил-гүйгад мал
хүрээлэн, хөдөлмөрчид
эвчнэч дуу ажиглагдав. А-
руу Районхуу керээз ажил-
гүйг эргэлдэ, агропүтүт
каттгыжгыжгынылд чөлүс-
хөжүд тууралар-баа ажил-
дэг чөрүтүлэн. Ситчиглери
амьдалд хандыргатгындаа
культуруг даштайтгызын
чөдир шитирилгитиймээн ай-
тырбаар эвээш эвэс.

Ниятизи-биле районда мал чөмөчүлүгүнүн белеткелинде 160 ажык ооддар, кыстар комсомолчу-аияяктарынын он бригадаларында хаара туттунган. Шкоалаларынын үстүкү класс-тарынын ийи чүс ажык өөр-өтүктөрү чайгы дыйштанылга-ынын үзүндө мал чөмөчүлүгү белеткелинде боттарынын үлү-сүнүн кирген.

нуг бөгэш комсомол раи-
куун шидийн Кызил туугу
тивьскан. Совхозуун Виктор
Адайга удурткан снгигин
эвснзунун ажлы мактадлыг.
Звсн он хонуг дургзунда
95 тонна снгигин кээл белет-
кээ. Оон агыда «Бай-Тал»
совхозта Галина Дадар-олга
удурткан комсомолчу-аныктар
бригадзын, Бай-Тал орту-
мак школзын өөрнөктлэ-

Миллэт чөмчүлүк бөлөткөсүндө
аныяктарны эвилдеп турары
выс четпес, бо изят түлүк кам
панья үзүндө суурларда
ажыл чок, анда кылштажыт
турар аныяктар эвээш эвес
Ындыктарны ниятинин чүгүл
хөзөүгө кияриштирер талазы
биле ажалды комсомол орга
низациялары чорудуп турар.

А. САТ.

A. CAT

РСФСР-де чурттап турар хөй уругларлыг иелерге
«Маадыр-ие» атты тыпсырынын дугайында

ССРЭ-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН
ЧАРЛЫ

Он болгаш оон-даа хей-
руглары тэрэн база кижиг-
иткен дараазында ислерте
«Маадыр-ие» ордени тывыс-
тышаан, «Маадыр-ие» атты
типсыры болза:

ТЫВА АССР-ДЕН
Бичилек Кыргысозна Дамба
— Жданов атты совхозтун
— Жданов Улук-Хем район

Дызылган Монгушовна Дом-
гак — «Бай-Тал» совхозтун
ажылчыны, Бай-Тайга район.
Наскыл Балдановна Доржу
— «Торгалыг» совхозтун
ажылчыны, Эвур район.
Белек Салыковна Калзаа —
«Мурнакчы» совхозтун
ажылчыны, Бай-Тайга район.
Бичин-Уугу Олдоковна Кув-

лар — ажилчын, Өвүр район
Нина Оюн-ооловна Ондар —
СЭКП-ниң XXV съездине эт-
тег совхозтун ажилчыны
Каа-Хем район.
Анна Сергеевна Петёнова —
байың ээзи, Каа-Хем район.
Май Серенмаевна Савида
— «Мурнакы» совхозтун
ажылчыны, Бай-Тайга район.

СССРЭ-ниң Дээди С
СССРЭ-ниң Дээди С
Москва Кремль 198

вѣдиннн Президиумунун Дар
вѣдиннн Президиумунун Секре
члалын август 30.

азы К. ЧЕРНЕНКО.
ры Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

САЙЛЫГ-ХӨЛ ДЕСКИНДИР

ОҢГАРЛАР ДОЛУП ТУРАР

Бу чыгыш сайгага дүмүтүң
таразың Сайгай-Хал хон
тураңан дескиңди көрсөң
чүңдөн көк чүт, жазалар
шылдыңыз, чүтүң-паздыңыз
алагарадыр. Бетонган кылаң
ийеңизгү синар. Комбайнчаң
сула суз көк-таран сөөктөң
машиналар караңдаңдан кел
ген, оңгарже кире халым
оларнын чүтүн ийиңиз трак
тор тыйып бастыңиз тура
Эртеңиңиз ады жактан ий
дүйн дүн ортузунга чедир ий

2500 акык тонна сизге кир
е ол сонсала ачык бетиң
базз-ла оңгарда чок дайың
иң. Силос таралымчыны Вик
тор Балбир рефтен келген ма
шиналарың сизуөң өкөр-биз
таралым калш чый калдыңа
дүйнаның ора, ажал-ажыңиң
дүйнаның ачылалды

— Машина кээр-е — ту
халым, хүнүң балыр ийиңиз
бу. Бу кире чагай дүмүтүң
ажал ала деп бадаралын
е башка чүт кирер боор. Ма
наа кээр мурунсузга Тайма
дыкка муң тонна ачык синең
кирер огарың долдурган бу
Бу унут огарың доозар деп
бардым, оон соңузда базз
бин огарыңа кирпентер алаар
Виктор-бизе калыг етуде

Урапа Данын база Борис Салчак хей-хей тоннаы тара-
лып, кызым ажалдаа, Ара-
ин тергидин Виктор Балбы-
нды алын хову турланаа
«Күш-ажылы алдарыны» ту-
гулда кырген.

Оңгарла долуп турар. Си-
ген, тарза сийластырына мер-
гежил оорар бө коллективтен
комбайнер Олег Орай-оол
1600 тоннаы кестирген, сов-
хозтун анык чолаачыны Ан-
дрей Бириней-биле райсель-
хозтехникадан Сергей Чапы-
кин кайгы-даа 400-400 амыг
тоннаы сөөктен. Бир эвес
чапакчыныг хуиер турбузаа,
комбайн, трактор каш улаа
урелзин болза, анык чолаа-
чаларын көргүзүп оон-да
бедик болур ийик. Оларны
ажылдаар күзели улут.

Чытыр кестирген көк-сула-
ны дыйып, кызып бөлөр, ча-
дагай кылдыр сарааттаар
ажыл-биле кыш сийластыр
сөөксөз. Арбын дүжүт ыкы-
лаа ажал азынган турар
ужуруг.

**УРЕЛИП
БОЛУР-
ДОРААН
КЫЛЫР**

Миндиг чыгууда ажил үзеин-
де машина-техника чамдыкта
урелип болур. Механизатор-
ларга болгаш чолаачыларга ду-
залаар ол элээр-сепээр ажил-
да мергежидиг анык трак-
торист Дөвүт Миняксы уду-
руп турар. Часкы, күсүк сөөтү
нул ажыл үзеинде оон харым-
сылагы улут: кындиг бир уре-
лишкни болур болза, доранаа
эштеп келер, элээр кы-
гар, эзилдип, тушудулар
кыла дузалаа, каастан ажил-
ла хей болур. Чамдыкта Ми-
няксы шалда трактор азы ком-
байн эдерип морул, ол черинге
хынал-даа көөр. Дүрген эдип
кыл-билер боорга. Дөвүт
Миняксы бө-ла көргүзүп че-
дир кээрер.

Совхозтун механизаторлы-
нын эл улут намызын Констан-
тин Шолбандырин трактор
сөптөн турар «иштине» каала-
лып кире бээр кижик» даях-
р. Ол мергежидиг кижик бө хүн-
нерде колдуунда ажылче да-
рый кирбес, даразындыг
ажылга (чыжээ, күзүн чер ан-
дарар, азы курулывырга тур ту-
рар) ажилгал туурар трактор-
ларын хайгарып көрүп турар.
хоотун механизатор хову тур-
ланаа тракторнуу орайгачыс
чедир алдырып, сүп, эштеп кө-
рүп тура хүнээр.

А. НУГУРАК.

«Тоора-Хема» сөгүтөр

МУРНУКУ ОДУРУГДА

Бүгү дужутту бүрүн ажырап алыры — хунучи сонгаарлат- тынмас айтыры. Мал чөмийн- бетеккечилеринин шалычы айда эн будурукчулуг ажыл- даар сорулга салып турар- учкуру ында. Ындыг сорулга- бугаад Тес-Хем районда бе- хунерде алаы чүс ажыг кижик мал чөм бетекээр беш бри-

Бүлэ болгон бежен үш эвэнэ болуп алган аймактан турар. Оларын иштинден 538 кижик колд кымзыры-биле сизген кезип турар.

Сентябрың азынине чедир «Тес-Хем» совхозу 760 тонна ичинге белекчээр лажына 52 хуу чедире берген («О. Шынаа» совхозтун сизген белекчээр

планы 43 хуу. «Кызыгаар» совхозтуу 30 хуу куустеттинген. «Чодрара» совхозта Чыргал Кызыл-оолдун, «Тес-Хем» совхозта Седен-оолдун болгач «Кызыгаар» совхозта Шымкар Каадырның бразилалары социалисттер тарыштын мурунчу одунурун чогуу турар.

М. ТИРЧИН.

Совет Эвклизинин акыл-ау-
малышкы өг-бузелинге Тива-
нынды ак тура-биле каттышка-
нындан бээр дартен чыл оонга
уктуштур чоунун куш-
ажылы келүрүштүкүнү улам
бедээ. Куш-ажылы коллек-
тивтер бо унут болушукка
тураскааткан планын оона-
даларын болгаш социалисти-
к хушугелерин чедикшининг
өтүсүнд, куш-ажылын бұд-
үртүктүүн беддер база про-
дукциянын бот-түсүнн чиге-
лери дээш салышкы өзү-биле
ажылдан турар.

Благия Совет Тываның 40 чыгында уктуштур тудат обьектилерни ажыгалга киирер куузалге алган бригадаларының, аэвоналының, бугуругелерини ажил-херектери шаалымныкы-биле шуудан турар. Ол туду-ларынч бирээзи — республика-ның анык натуралстерин тудуунуң бажыны. Республика-ның школаларында база бир солду белек болур бу тудуугу Кызылда дыштанылганын бол-гаш культураның Н. Гастелло атыг паргыныни иштинде туду-турар.

—Күш-ажалдын ийи ээлмеңи бо туугала организастан тургускан. Даптылар, бизанылар бригадаларында эзелтен шешерликтеринин бригадаларына чедир туугуну ажыгалага дүргөн кичирерин херек бүгү күштү мөөнөзүн — деп, «Кызыл тууга» туугу эргелденнин шалымчы бригадаларын бирөөнү болтур А. Д. Воиновичин бригадаларын кезигинү Геннадий Монгуш биске чутгалады.

Бригадиринин бодунга бистер таарылыш дидең. Айыттой Чимтошевиз шалмак эне бер

АЖЫГЛАЛГА КИРЕР

ген болган. Оог албан-хузаа-
лай тосочу тугаггай. Кы-
лай. Константин турган. Велиго-
ский күүсдэн турган. Крыном
бедик бажычче чокушпалы бе-
ди келген тугаг ханазын са-
дан турган даччылар аразин-
дан ол кижини тил адимдас-
кан.

Анык натуралистер станица-
ларын тугагуучу ол кезинде
кызыл турар. Ол ажал б-те
тугга б-те оизатгы-биле лар-
ган. Чүге дээрсе ханазы өрү-
штеп үндүрүр шал кончуг ку-
мыс, чычканга алаа өл кыял
базе кирип шыдаас. Ол шаа
чире бедик мергежилаге ту-
дугаткур алаа ажалдан болур
аргалык. Обектиция тугу-
монтж ажалдыгын бирин-
чарашкыны даччылардан

— Хананын түдүгүн ийи пайдe-
ла дургундуу он ний метр чедир
бедилдир эштеп келдиңиз.
Ам артынан үзөтө база ол кире-
ни тудары көрдүңиз. Бригаданын
күш-жүгүнүнүн организационд
таптыгынан багай эмес. Бу иске-
делде 16 шактын 23 шакка
чедир аялмалар ээлегенге кири-
п тур бис. Даражында, по-
искедентинен эгелес, эртегин
издегенге кирер бис — деп, Н.Д.
Вельмозский биске чугаалды.

— Амдыгында чүү деп чуга-
лаалар боор, аялмалар, хун
форманын күстелен тур бис.
Амдыгында, аялмалардын ири-
маларына аялмаларга, аялм
бүтүп турбайн камчалар — деп,
Г. Мейтхун хурунукчулугуна не-
меси чугаалат кагды.

Анык натуралдестер станция-
зынын ханазин тузун турар
быргадансын составында он
бир кимия жыйнал турар.Бар-
нык туздукку бурзу дертк
разратат. Оларны арамында
Николай Сур-сол. Анатолий
Игошин. Борис Оюн, Анато-
лий Семин-оол болгаш еске-
диз туздуктуур Совет Тыва-
нын 40 жылдыга уктунтурт сла-
пынын суу-буае жыйнал тур-
ар. Туздуктукарнын кызыкма
куш-ажалы туздукун жыйла-
гал- ай-шавыда кирерин магали-
дал турар.

А. ОКСУР.

ЧУРУКТА: анык натуралдес-
тер станциязынын тузукун
чурун турар.

В. КАРА-САЛДЫН фотоуу

ПЛЕНУМГА
ЧУГААЛАШКАН

[illegible]

сөңгөлтө түзүлгөн. Кээлээ сөңгөлтөн, профсоюздор организацаларынын каттыккан комитеттеринин даргалары, Салдым министрствунуңуң башкаруучуларын, башкаруучуларын болгон салдым организацаларын талашкан, келештерин кыркышкан.

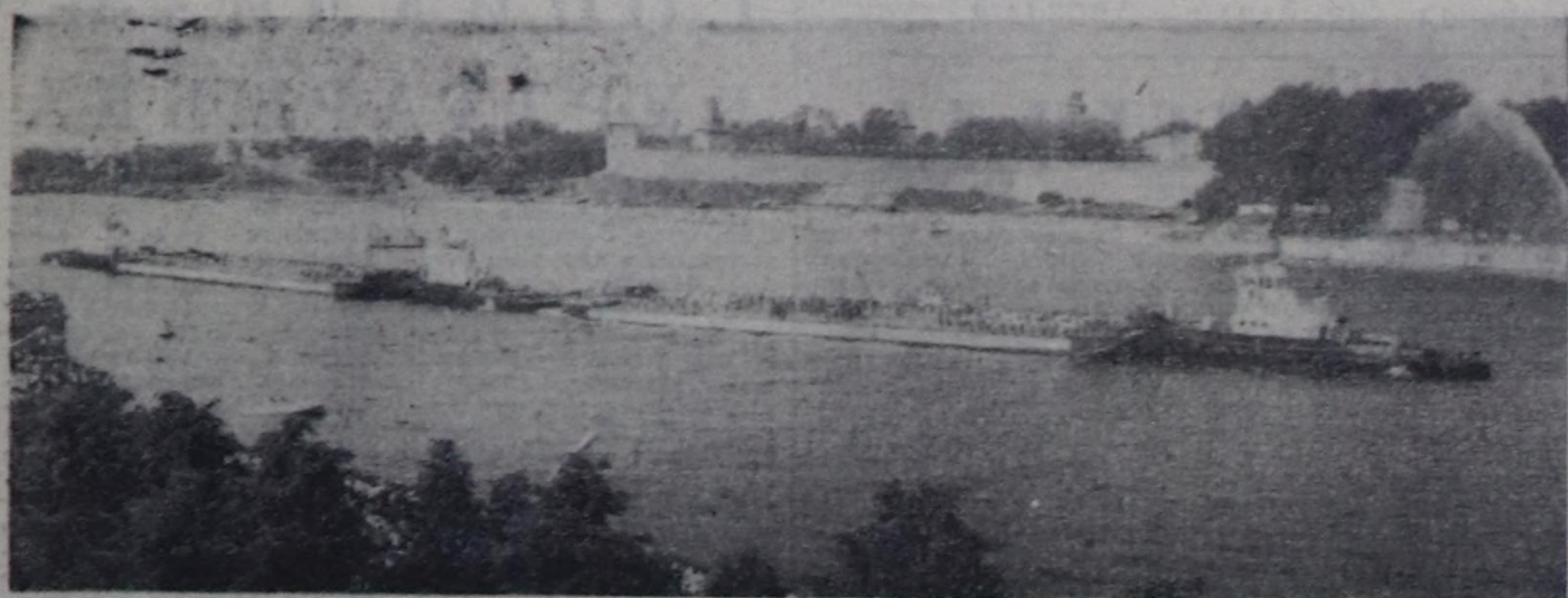
Иштелген чучаларын көпчүлүк кармал, боттарынын организацаларында ажал-херек дугаында саяал-оңалым Нинтин чечимеңгө түзүлгөн профсоюздор организацаларын каттыккан комитеттин даргалары Н. К. Чепурнова, Салдым министрствунуңуң башкаруучу директору А. А. Саян, профсоюздорунун талашканчы Н. М. Оңуң Талаш республикасынын башкаруучуларын даргалары Ю. С. Катков оңол болгон оңол-дал өңдөлдөр саяал бергенер.

О. НАМЧАЛ.

О. НАМЧАЛ

2-ги арын 1984 ч. сентябрь 9

50 муң хире новгородчулар болгаш ол хоорайның аалчылары Александр Невский аттыг эриктир кыргыч чылаш, суг кырынга театржыткан оюнну сонургап көргөнгөн. Ийн бар-жа суг кырынын онзагай кеңиреге астрагалы аларган. Оон кырынга театржыткан көргүзүгүн ойнакчылары Новгородтун эрте-бурун шагалан бээр бо хүнерге чедир төөгүзүн чугаалап турганнар.

Анаа Александр Невскийни бодунун дружинаны-биле, тоолдун маадыры Сакону, аяраг болгаш индий аалчылар-ның каас-чараш хемелери-биле келгенин-даа көргүскөн.

...Көргүзүглер улаштыр-улаштыр бооп-ла турган. Ол хо-

райга Совет эрге-чакырганы түргүсканын, баштайгы беш чыдарынын үезин, дайынын, Новгородту фашисттер эжелек-челерден хостанын, хоорайны катат тутканын, оон бөгүгү амьдыралын орта тодаргай-биле ойнап көргүскөн.

Ол байырлаа Новгородтун 1125 чыл оюнга турускааткан культура хемчеглеринин эгези болган. Ол байырлаа октябрьга чедир үргүлчүдөр.

ЧУРУКТА: эрте-бурун Новгородтун ханазынын чанында театржыткан көргүзүг.

А. ОВЧИННИКОВТУҢ ФОТОЗУ.

СЭТА-ның фотохроникасы.

ХОВУ-ШӨЛ ТУРЛАГЛАРЫНЫҢ ААЛЧЫЛАРЫ

Кур-Чер суурда уругларын музыка школарынын бичи муз-кантилары, танчылары «Совет Тыва», «Бургулаар», «Шамбалыг» совхозтарын төп суурларынга, мал чени бел-кээринде ажиллап турар эвенларын, бригадаларын турла-галарынга чаа программа-лыг солун концерт-биле аала-дап чоратканнар.

Механизаторлар, сугатчы-лар, чурттагыч чон бичи ар-тистерин концертти сонурга-дап-биле көрүп турар.

Ада-исер мурунуга отчт-концерттер-биле чылда ийн катат ойнаар уругларын музыка школарынын чагай чачылы болган.

Чедир чыл мурунуга ажит-тантай бо школа өзүп бижык-каш: башкы кадрлар-биле чет-челеттинген, материалдык ба-зазы ескен, өөреникчилер са-ны көвүдэт. Ында башкын, аккордеонун, фортепиано-нун, хореографиянын, урор хөгжүмүнү класстарын сал-барлап ажиллап турар.

Уругларын музыка уран чү-лүгүн хандыкчылары — шко-ларнык башкыларын кол со-рааган.

Болуңун ийн мергелинне берилген Майе Оларовна Моисеутич чорутуп турар хореография кылааларын уруглар уруг сонургадап, күнелдир-биле кезип турар.

Картофель, тарва дүжүлү ажалган механизаторларын, тарважыларын хову турла-галарына бичи артистер, эрте-кем чылдакчылар, башкы күнелдир аалчылар болуурлар.

Л. ЕМЕЛЯНОВИЧ.

ЧУРУКТА: Тожунуң хоочун артистери национал хөгжүм-биле чонуга үргүлүп бараалгап келгенер. Калбак ээнинин уштарыннан ийн, бызаанын болгаш ча-гаанын кылып алырлар. Тожунуң далай ышкыш ээинеринин хоолажы, шапкын

семирини шаалажым болгаш кызыл арыг кыдырын чалгыларын шимээп хөг-жүмүдөрүн аян тутканыннан дыңаалып кээр. Магалыг-ла.

Фото О. ОХМЧИКТИН.

ЧЕЧЕКТЕР ДЕЛГЕЛГЕЗИ

Совет Тыванын 40 чымыга болгаш Улуг Тивалеге-нин 40 чыл оюнга турускааткан чечектер болгаш но-гаа, кат-чимис делгелгезин Кызыл районун төвү Каа-Хем суурда «Мир» культура бажынын чанын-да шөлүгүшкө организастан эрттирген.

Делгелгеге 20 ажит албан органдары, бугурулгелер кирешкен. Киржакчылар-ның хей кезин делгелгези кол темаларын уран-чечени-биле ажиллап көргүзүшкөн, таб-бик, чүлүстери найралы. Алыч-чел программазын бот-тандырып, темаларынга хей салып композицияларын тиликтир чогалат делгез. Бүктеткери кыдырынга чо-гадыкчы аргаларын ажилла-п, чечектерин, язы-бүрү дуза-

лада материалдарын чедимче-лер кирештирген. Делгелге-нин кыдырынга районун хе-рээженерин ийнкейлиг ки-ришкенни жюри демдэлгез, суурун куучуларын орга-низацияларын, бугурулгелерини делгелгезин погара-ларынга чурттап бажыны-рын, далааларын чанынга оюрун таппы. Чечек-челдер-ини херээженер эвээш эвес ажиллап кылган.

Теманы чедимчел, ханы утка-шымдары ажиллап кө-ргүскөн, ийнкейлиг киреш-кен дээш:

Биринчери темалык ком-бинатын коллектив алган; ийнкейлиг чунар-бачык, хей чурч чер комбинат; рай-онун коллектив; чурч черде — районун ху-дукшак сазым; «Кок-Тей» совхоз далай азыраа комп-лекс; районун санаастан-кызы болган.

С. МААДЫ.

МЕН, КАДАЙМ БАЗА ДАРГАМ

(Ш о о д у г)

Өөренип алган мергелин азын-биле хоорай чедир бир-ле улуг туугу органдарын-ның кол инженерин сөөртүп, чик машина муна бердим. Гаражга шимчелдирин үрел-леш, ээниң кай айлал иштине-ле алаа турду. Ычан чамдык үрмек кезектери ийн-чачыс-тап чилин эгелеш «кыргар» гажик ажилдап алыр дээш дык-ла тыптыган мен.

Ховар дээр арык кезектери тып алыр-биле барбаан че-рим чок болган. Чамдык ки-жир-биле чүгүл курут эвес, шал салып тургаш, танжым-чугаалажырга, чорук муң-не чогуур болган. Ам канчаар боор, боду кыскаса, кичинин ажилын кылып бээр чалыг үдүс ховар болгай. Черде ки-жи бодунун ажалын түн-нелдир боорун күзүр боорчу-ве.

Мен даргамын сөөртүп, райо-нун ирак-улак хей-ле бу-дуктарына чедир аралыг болган мен. Көзү суурларга туттунуп турар туугулар, ху-ра-сугаа, инженерин язы-буру кууда керектеринге чо-рааш, чамдыкта мырыдай дала-гара бергенде бажыгга кал-гып чыгып, кээр мен. Оон чү-ле 2-3 шак улаштын, катал-ла руу артыгга орунтар та-парылар мүн-биле хааа эвес болгулар. Даргам боду кууда «Жигулин» хирезин-де, кездеде төрелдерин, ары-ныдан суг аклас өнүктүр-көн ийн-бээр сөөртүрде, кай-би-р матчылар шээр чүве эжеп алыр дээш, балыктаар, ан-парда мүн машинан дээр кижи-ле болгай. Колдуңда-ла «Бо» кижи-биле калып-

каш кел» дээш, бир-ле төрел-азы чок өнүктүр менээ ка-ды олтургупкаш, боду бажы-нынга дүжүл каар чамдык ки-жи. Чинти экектерин ал-гаш, салды эвес. Орайга дээр ону союп, бузуп, айлап бер-геш, чанар мен.

Ийн чыл эрткен. Сөөртү-шап мен. Ажилымда онза өскөрүлүшкөн болбаан.

Амьдыралымда харын онза-гай чүлү болган. Уш ай бурун-гаар танжым кыс-биле кууда дүжүрүп, хоорайга база бир өргөсөн немелеш. Бот тур-ганда дег чүве кайда дээр сен. Кол инженерин порукта-рынга даштынар хүнерде-лаа чорааш, могоп-шыланкан үш дор ортуңда чедир кээр мен.

Баштыг дээринеде ужу-рчуң чугаалап каарымга, ка-дайым мен ол-бо дивес тур-ган. Сөөлүрүдү мен кончуп, немелээр аларган. Оон оозу, боду оорымга, черде чөптүг. Бажыгга эр кичинин, кыдыр ажалдары херээжен кичи-нинден дудак чок болурун чогуру билги каан мен. Мен барык-ла бажыгга хүнесе болганчын кышта-лаа боду карар, сутуңу-лаа боду улар, хөмүрү-лаа боду киирер, ха-рын-лаа масканы белин хо-лунга эргим кадайым чачык-тыр алкан.

— Чамдык улустун кадай-ларын сугал, ол салып, барба туткаш чен салымче бар чорашын кижи көрбөс ну-ле-дир. А сээң менээ дитка

каразы дег дузаны көрбөй чор мен. Даргам сөөртүрүп еске сагыш азыр чүлүс бар бе? Мен куудын дээр дээш кижи сен бе, Амыр-оол — деп, бир-ле катат база-ла дар-гамын кат-пезин тайгада кайлагга чедиреш, орай кээ-ринге кадайым хомулуп чү-галаан шөг болган.

Кадайымнын шак ол сөстө-ри сөстөлүмү дээш, ажил-ым, а-бүлөм, даргам, эш-өө-рум дугайында ханы боданы-рыч мен албапкан.

Каш хонгада коллектив ке-жигүнеринин илти хурамы болуп эрткен. Алаа патия хооромунун секретары база олуршкан. Ийн чыл ажи-качар ажиллап келгенни даргамын чамдыкта машин-ын бодуга ажиллап турары-нын-биле санаала, ону шүгүмчүлөтм эвессе. Калып ажиллап турар эш-өөрүм ба-за мүн-биле каттыжым ес-надала, кол инженерин шү-гүмчүлөт үлдү.

Ажилым кылып кааш, ба-жыгга эртежик кезип турар аларым. Бир-ле эртен кол-гаш машинанын шимчел ка-дан мен. Гараж танжымдан айтырарымга, кол инже-нер машинаны дүң көжүрүп дүрүп алган, берген чүк ма-шинаны-биле төрөлгөн ажил-дын чугаалап. Ийн чыл ий-тинде гаражга машинаны сен-тин хөмүрү ужурап мичаар та-лаштын.

Оон каш хонган соонда дар-гамын жуулигиз боорайын кудумчуларга болганчак-ла кестүп кээр аларган.

В. ХОМУШКУ.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

СЕНТЯБРЬ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «У. о. у. Сень-кин» 10.00. «Жань так коротка» 12.10. 15.00. 17.40. 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Иаа Мур-мен» 9.15. 12.25. 14.35. Кино-сборник 11.15. «Приключения Ала-бабы и 40 разбойников» 16.35. 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Байса, враг, дивотной сыла» 11.00. 12.30. «Шанс» 15.00. 16.30. 18.40. 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Утро без сме-ток» 10.30. «Любовь за лю-бовью» 12.00. 14.00. 16.00. 18.00. 20.30 шактарда.

«ЕНЕСЕ»: Киносборник 10.00. «Калина красная» 18.00. 20.00 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Костёр в белой ночи» 12.00. 14.00. 16.00. 18.00. 20.00 шактарда.

СЕНТЯБРЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «На арене — Зинка» 9.30. 11.20. 13.10. 15.00. 16.50. 18.40. 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Волшебная Лала» 9.40. 10.00. «Иаа Мур-мен» 11.20. 15.00. «Жань так коротка» 17.00. 20.00 шак-тарда.

«КАА-ХЕМ»: «Гонимик» «Се-ребяной мечт» 15.00. 16.50. 18.40. 20.30 шактарда.

Тыванын чуркун филармо-ниянын ажилдары-биле 1-ти-га болгаш 2-тига кызыл по-лазчыларын администра-торларын, машинчик-секретар-нын чуркуну калат турар филармониянын ажи-ки: Кы-зыл хоорайын Шетинкин. Кравченко кудумчуна № 58 бажы, телефон № 2-55-19.

КИЖИ БҮРҮЗҮНҮҢ ХЕРЭЭ

Партия Төп Комитетинин апрель (1984 ч.) Пленумунга болгаш школа реформазы-ның кол сорулгазы өзүп ора-аным салгалды өөредирин, кижиндерин, оларын куш-ажылга чачыктарын улам ажилдарын болур. Барым-Хемчик районун улус өөре-диге килдизинин чөвүлелиге нити билге болгаш профес-сионал школанын реформазы боттандырар талазы-биле ком-плекстег хемчеглерин ажил-дап кылган болгаш ол бау-гаар ажиллап киришкен.

Районда школаларын бол-гаш Ак-Довурак хоорайда профтехучилищенин матери-алдык базазы эвээп бижык-кан болгаш башкыларын саны көвүдүз база билге, мергелин бедеп. Амгы үдүс районда ажиллап турар баш-кыларын бир кижик Социали-стич Күш-ажылдын Маадыры, тос кижик Тыва АССР-нин ба-за РСФСР-нин школаларын аалдарыг башкылары, 15 ки-жи улус өөредилгесинин тер-гинин деп аттыг ажилчилерин. Районун башкылары бүгү-нүштинин ортумак эртемниги дугайында хойлуун амыды-ралга боттандырар дээш ку-женишкенин ажиллап тур-рар. Эрткен өөредилге чылы-да бүгү башкыларын 68 хуу-бу бодунун тускай эртемне-ринин талазы-биле долу би-лигин чедип алган. Оон му-рунуга чылга деңгээрге бо кө-рүдү 35 хуу болган.

Районда шунту 7630 өөрени-ки бар. Олар эрткен өөредил-гезин чылыда 99,3 хуу өөредил-гезин чедип алган. Ак-Дову-рактын № 2, 3 школаларында С. С. Дуктеп-оолдун, П. П. Сунадукованын, А. А. А. Б. Шокоринин директорла-нын школалар белек көргүзү-лерин чедип алган.

Оон-биле кады бүгү-нүштинин ортумак эртемниги чедип алдыр талазы-биле чептестер районда ам-лаа хей. Оон бир кол чылдаганы өөреникчилерин катат олурар, чамдык школаларда чөптүг чылааган чок черге өөреникчилерин профтехучилищелерге, кезе-жик школаларга шилтирер чо-гуула болуп турар. Эрткен өөредилге чылында 35 өөрени-килерин ол-ла кызыл утатп олурар чорук, алаагы Ак-Довурактын № 1. Барлык, Эрт-Барлык, Кызыл-Ма-жыктын № 1 ортумак школа-ларында хей. Школаны ара-каар чоруктар ам-лаа долу-биле ууткааттырмаан. Кол эр-

темер талазы-биле өөреник-чилерин билги ам-лаа чымыс. Ылангыч орус дылдын болгаш математиканын башкылаш-кынын үндесин-биле ажилде-ри негеттинип турар.

Школаларга столоваяларын, буфеттерин тургузар талазы-биле ажил ам-лаа чептес. Оларын туруп, кылмы каан, бир эвес долуу-биле ажи-лаар болза, өөреникчилерин 60 ажит хууун илгү чен-биле, хандырып болур турбуже, бо хүнерге Ак-Довурактын № 3 ортумак школанын аныла кай-маа школада столовая, буфет ажилдап турар. «Тыва даг-дугу» комбинатын ажилчин хандырылган кылды школаларга райо-биле демнежип тургаш, өөреник-чилерин чептерилгезин органи-заастаар дээш тодаргай хемчег-лерин алыр ужурут.

Амгы үдүс район школалар-нын интернаттарында 950 урулар чурттап турар. Эрт-Барлык, Барлык, Кызыл-Ма-жыктын № 1 ортумак школа-ларынын интернаттарынын ажи-лы мақтадыр. Акс-Барлык ортумак школанын интерна-тында уруларын чурттап турар өрүдери соок, хиралыг, илдик-хеп, ак-чоорганнар чедиптес. Алыч-чен продуктула-рын белектер турарын шим-нары куду. Көзү Совет күе-сүмү бо ажиллап бодунун кон-тролюнга доктаамал алыр ужурут.

Ажиллап турар аныктарын кезежик школаларга хаара ту-лар талазы-биле чамдык че-лишкенин бар. Нити-биле кил-бир өөреник база бот-өре-дилгезин кезежик школаларда, оон өөредилге консултан-тарын пункттарында 950 өөреники, язы-бүрү мерге-жилди чедип алган. Школаларын бугурулгө бригадала-рында, куш-ажылга отыра-лында 1330 кижик хаара ту-тунган. Чабгы даштыкыла-зынын үндесин өөреникчилер формаларга, кыргыда пункт-ларына, ситенин, погалажы бригадаларга ажиллап кай-лаан. Бо талазы-биле дүржү-ганы школалар улам бедеп, бугурулгө чери-биле харлаа-зын кошкатканын чугула.

Школа реформазы партия, совет органдарын, улус өө-редилгезин ажиллап турар мурунуга чугула со-рулганы салган. Ону амыл-дала боттандырары — кижик бүрүзүңү херээ.

ли-салтарын ажилы эки. Ычанга-ла кыдыр чердеге эки-салтарын ажилы сула болуп турар. Ында урулар-ны көрүдүп көрүлүшкөн ажи-р туруп, эртемчилерин бол-гаш кижиникин башкыла-рында тускай эртем чок ки-жилер ажиллап турары таа-рышпас. Районда 126 кижик-ажилчилерин чүгүл 26-ы тус-кай эртемчил. Чаа реформада уруларын алы харымыдан эгелес өөредирин көрүдүп.

Анаа ажи-салтарын ролю кончуг улуг дээрн билингир. Ычанга олорун ажилы ажи-килерин, кижиникин баш-кыларын билге, мергелин ажи-килерин негеттинип турар.

Реформаны негелесин бау-гаар амгы үдүс кабинет сис-темизинге дөрт школа кирес. Ак-Довурактын № 3 школа-ында химия, физика, тыва дыл кабинеттери эки дисит-тинген. Ында кичээлери бол-гаш алласташ дашкаар ажи-ларын шимарыг эрттиреринге таарымчалыг байдалар тур-густунган. Көзү школаларга база ыдыг деңгээлде чедип алыр болза эки.

Кижиникин ажилы эки-жилдеринге күш-культура бол-гаш спорт кол черин эвээп бу-рар. Район школаларында бо ажилды хөгжүдүрерин таары-чалыг байдалар бар. Ыдыг турбуже чамдык школаларга секциялар ажилдап, ИТО нормативтерин дугаарын эртерилеп турар фактылар бар. Кызыл-Маажыктын № 1, Дөң-Теренин школаларында күш-культура, спорт ажилы кошкан. Ону кичээлери алы-ры чугула.

База бир көңүлгезини те-лүңү турар ужурут кол ай-тырыг — куш-ажыл кижик-дилгезин болот. Районда эр-кен өөредилге чылында 860 өөреники, язы-бүрү мерге-жилди чедип алган. Школаларын бугурулгө бригадала-рында, куш-ажылга отыра-лында 1330 кижик хаара ту-тунган. Чабгы даштыкыла-зынын үндесин өөреникчилер формаларга, кыргыда пункт-ларына, ситенин, погалажы бригадаларга ажиллап кай-лаан. Бо талазы-биле дүржү-ганы школалар улам бедеп, бугурулгө чери-биле харлаа-зын кошкатканын чугула.

Школа реформазы партия, совет органдарын, улус өө-редилгезин ажиллап турар мурунуга чугула со-рулганы салган. Ону амыл-дала боттандырары — кижик бүрүзүңү херээ.

А. БЕГИН-ООЛ.

ЧЫЛБАК ВЕРА СЕРЕЕВНА

Республика чергелер персоналдыг пенсионер РСФСР-нин, Тыва АССР-нин школанын аалдарыг бажымын, СЭКП кижигү Вера Сереевна Чыл-бак аар болгаш үр ааравын-ның соонда, 1984 чылдың сен-тябрь 6-да мичээ.

Вера Сереевна Чылбак 1923 чылдын апрель 14-те Ба-рыш-Хемчик районун ми-чаардагы Кара-Хөл сумузунга төрүттүгөн. 1936 чылда Кы-зыл-Маажык школанын доос-каш, 1939 чылда Кызылдың өөредилге комбинатында өө-ринип кирген. Ону 1941 чылда дооскаш, Чен-Хемчик райо-нун Чадаана сумузунга школа бажымы бооп ажиллап эгел-леш. Оон соонда республи-канын аны-агы районнарынга база-ла башкылап ажиллап чо-ошан.

В. С. Чылбак баштай ВЛКСМ, а 1943 чылдан бээр СЭКП кижигү. Ол бодунун профессионалыга белшен, бү-гү-нүш билген болгаш мерге-жилди улус өөредилгезинге ба-рылааган, эш-өөрүңү эллек, үдүг дүржүлгезин башкы бооп турган. Ол ажиллап кел-ген чылдарында суур, район Советтеринге болгаш Тыва АССР-нин Дээш Советинге депутат кылдыр калып улаа со-гулап келген. Ол мичик В. С. Чылбак СЭКП райкомнарын болгаш партия тыва обкомун кижигүңүгүн согулап чо-ошан. 1960 чылда СЭКП Чаа-Хөл райкомунун ийги секте-тарынга согулгаш, анаа база-ла үр-түңүдөгү ажиллап, Оон соонда башкы ажилын катат үргүчүлүг.

1960 чылда башкыларын Москва хоорайга Бүгү-россия сьездинге болгаш Тыванын башкыларын 1-ги, 2-ги сьездингезинге депутат кылдыр киришкен.

В. С. Чылбактын улус өө-редилгезинге аны-хамлааы дээр РСФСР-нин — болгаш Тыва АССР-нин школанын аалдарыг бажымы деп хундулуг аты анаа тывыкыл болгаш «Хундулгезин демээ» орден база «РСФСР-нин чиримдык-кынын тергипин» деп хөрөк демээ-биле шаңнаткан.

В. С. Чылбак бодунун мергелин ажиллап-биле калып ажиллап турган эш-өө-рүңү болгаш уругларын улуг хундулгезин кижик чоран.

Эргим экине, коммунист Вера Сереевна Чылбактын чырыктыг турускаалы бис-тин, турктериниң кезеде артар.

БӨЛҮК ЭШТЕРИ.

ДЭЭДИ ДЕҢНЕЛДИҢ МАРГЫЛДААЗЫ

Делегейини шымдарга феде-рацияларын негелдесерин бау-гаар делегей чемпиону ат дээш Анатолий Карпов биле Габриел Коспаротун хура-жылдагыда ийн, гротмейстерин каймы-ла мурун 16 санын алыр болур, ол тил-деки деп санаттырар, а ха-йым болган оюннарын сана-пас.

Моон мурунуга эрткенде мыдыг маргылдааларын не-гелдесер хей кезинде оон еске турган.

1886 чылда АКШ-ка В. Стейнниц кордакчы И. Ч. Керпорт-биле оюнуга ийн шимдарынын каймы бирээ-диле 10 санын мурун алыр болур, ол тилдеки деп са-нал турган. Ол маргылдаанын түңүдөнде 10 хуң санын алган. 5 оюнга хаймыдаш, шимдары төгүлүдө деле-гейин бирги чемпиону деп атты Стейнни бир дугаарында чаалаан алган.

АКШ-ка Стейнництин 1894 чылда Эми Ласкер-биле ою-ну база-ла ийн байдалдап.

Кубин шимдарыга Х.Р. Капабланка делегейин үшкү чемпион болган. 1921 чылда Гаваада Ласкер-биле оон ууражымшыкын негел-десер еске байдалдагы эрт-көн. Анаа 24 оюннараан хей саны алган кижик тилдеки турган. 14-ху оюну (түң-үдөнде Карбланка 4 санын ал-10 хаймын кылдыгынын оюнула, 59 харын Ласкер маргылдаанын уламчыларын сокоткан, дүжүп берген.

Шимдары олаадыг дээш мыле үзүн аутулап чыгип демнеп А. Алексин биле Ка-

пабланканын аразында бол-ган. Ол маргылдаа 1927 чыл-да Буэнос-Айреске эрткен. Ийн ууражымшыкын каймы бирээ (хаймын санааган) 6 санын мурун ойнап алар болза, тилдеки деп сана-тыр турган. Ол оон ийн ай карын үдө улаштып кел-гени болгаш анаа 34 санын ой-наттырган. 6 хааа уткаш, 3 катат уттургаш, 23 хаймы кылгаш, совет шимдары тилдеки.

А. Алексинин голланд гротмейстер М. Эйве-биле ууражылдагында маргыл-даанын негелдеси база бир язым, еске турган. Чүгүл дө-лө оюнуга 30 салым кы-лар, хаймы саны база са-лаар турган. 1935 чылда Эйве тилдеки. Ол 9 улаа уткаш, 8 катат уттургаш, 13 хаймы кылган. Ийн чыл эртемне-үдүк негээ маргылдаанын 26-ы салымга Алексин тил-дегейин 15,5 саны алган.

Алексинин мичезинин соон-да 1948 чылда делегей че-мпону ат дээш эи шимдар

пабланканын аразында бол-